

Harran İlahiyat Dergisi | Harran İlahiyat Journal

Sayı/Issue: 50, Aralık/December 2023, 103-118

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hij/issue/80883>

ISSN 2791-6812

Türkiye'deki Katılım Bankaları Açısından 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'nun Değerlendirilmesi

An Evaluation of the Banking Law Number 5411 in terms of Participation Banks in Türkiye

Yazar Bilgisi Author Information	
Meryem ACAT (MA) Doktora Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Karabük, Türkiye PhD Student, Karabük University, Karabük, Türkiye meryemacat@hotmail.com , www.orcid.org/0000-0002-0429-3694	
Naim HANK (NH) Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Karabük, Türkiye Asst. Prof., Karabük University Faculty of Islamic Sciences, Karabük, Türkiye naimhank@karabuk.edu.tr , www.orcid.org/0000-0002-3597-6308	
Yazar Katkıları Author Contributions	Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: MA: (%50), NH: (%50) Veri Toplanması / Data Collection: MA (%50) NH: (%50) Veri Analizi / Data Analysis: MA: (%50), NH: (%50) Makalenin Yazımı / Writing: MA: (%50), NH: (%50) Gönderme ve Revizyon / Submission and Revision: MA: (%50), NH (%50)

Makale Bilgisi Article Information	
Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned by iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazarlar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Authors declare that they get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazarlar bu çalışmayla ilintili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Authors declare that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij.1267569
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
19 Mart/March 2023	7 Aralık/December 2023

Öz

Bu araştırma katılım bankalarının faaliyetlerini düzenleyen 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'nun, İslâm hukuk kurallarına uygunluğunu incelemeyi amaçlamaktadır. Katılım bankalarının faaliyetlerinin konvansiyonel bankalardan farklı olmasıyla birlikte, katılım bankalarının tâbi olduğu kanunun İslâm hukuku hükümlerine uygun olduğu varsayılmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'de bankaların işleyişini düzenleyen kanun maddeleri ele alınmıştır. Ayrıca Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK) ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin (TKBB) işlevleri incelenmiştir. Türkiye'de katılım bankacılığının tarihi ve faaliyet gösteren katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri üzerinde de kısaca durulmuştur. Türkiye'deki faaliyet gösteren altı katılım bankası zikredilmiş ve bunların tarihçesi hakkında bilgiler verilmiştir. Yasal çerçeveyi belirlemek amacıyla ilgili kanunda katılım bankalarıyla doğrudan bağlantısı bulunan yedi madde tahlil edilmiştir.

Bu çalışmada Türkiye'de katılım bankalarının faaliyetlerini düzenleyen yasal maddelerin izini sürmek için tümevarım yaklaşımı ve ilgili yasal maddelerin, bu bankaların faaliyetlerini düzenleyen İslâm hukuku hükümlerine ne ölçüde uygun olduğunu analiz etmek için analitik bir yaklaşım kullanılmıştır. Öncelikle bu kanunun açık bir şekilde katılım bankacılığında bahsedip bahsetmediği ve konvansiyonel bankalar ile katılım bankalarını ayırıp ayırmadığı incelenmiştir. Daha sonra katılım bankalarının sisteminin 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'na uygunluğu üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu araştırma katılım bankalarının yönetiminde temel teşkil eden Bankacılık Kanunu'nun ele alınması sebebiyle önem arz etmektedir. Çünkü bu kanunun incelenerek konuyla ilgili maddelerinin analiz edilmesi, katılım bankalarının uygun bir şekilde faaliyet gösterip göstermediğinin saptanması noktasında yardımcı olmaktadır. Konvansiyonel bankalar ve katılım bankaları için ortak olarak kullanılan kanunun her iki banka türünün faaliyetleri için de uygun olması gerekmektedir. Ayrıca bu kanunun katılım bankalarının amacına uygun bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için İslâm hukuk kurallarına aykırı olmaması temel şartlardan biridir. İki bankanın yönetim sistemleri arasında tek kanunla söz konusu uyumun sağlanması mümkün olmadığından katılım bankaları için müstakil bir kanunun oluşturulması ihtiyacı doğmaktadır.

Araştırmadan ulaşılan sonuçlar arasında en önemlileri şunlardır: 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, ilgili bankaların İslâm hukuku kapsamındaki yönetimine ilişkin yeterli maddelerden yoksundur. Bu nedenle ilgili bankaların Türkiye'deki İslâm hukuku kurallarına uyumu konusunda kesin sonuçlar çıkarılamaz. Türkiye'deki konvansiyonel ve katılım bankalarının tamamı 01.01.2005 tarihinde 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'na bağlanmıştır. BDDK finans şirketlerinin faaliyet düzenlemelerini ve denetlemelerini gerçekleştirmekte; TKBB de katılım bankalarının hak ve menfaatleri üzerine çalışmalar yapmaktadır. 5411 Sayılı Bankacılık Kanununun katılım bankaları ile ilgili düzenlemelerin olduğu yedi maddenin incelemesi sonucunda katılım bankalarının İslâm hukuk kuralları çerçevesinde yönetilmesine dair yeterli miktarda madde bulunmadığı kanaati oluşmuştur. Bu yedi maddede yeterli bulgu olmamasından dolayı da Türkiye'deki katılım bankalarının İslâm hukuk kurallarına uygunluğuna dair kesin bir sonucuna ulaşılamamaktadır. Türkiye'deki katılım bankalarının İslâmî esaslara göre sıkı bir şekilde yönetilebilmesi için mevcut kanunlardan özel bir Katılım Bankacılığı Kanunu'nun çıkarılması ve bu kanuna paralel olarak Katılım Bankalarını Denetleme ve Düzenleme Kurumu'nun kurulması gerekmektedir. Diyanet İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), BDDK ve TKBB ile işbirliği, Katılımcı Bankacılık Kanunu'nun fetvalarla desteklenmesi ve resmîyet kazanması

açısından önemlidir. Bu kanunun çıkarılması sürecinde İslâm hukukunun kaynak zenginliğinden faydalanmak gayesiyle, tek bir fikhî mezhebin görüşlerine bağlı kalınmaması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Katılım Bankacılığı, Bankacılık Kanunu, BDDK, TKBB.

Abstract

This study aims to investigate to what extent the Banking Law No. 5411, which regulates the activities of participation banks, complies with the rules of Islamic law. As the activities of participation banks are quite different from those of traditional banks, it is assumed that the law to which participation banks are subject to complies with the provisions of Islamic law. Therefore, the present study discusses the articles of Banking Law No. 5411, which regulates the functioning of banks in Türkiye. It also discusses the functions of the Banking Regulation and Supervision Agency (BRSA) and the Participation Banks Association of Türkiye (PBAT). Furthermore, it briefly discusses the history of participation banking in Türkiye and the methods of fund application in participation banks operating in Türkiye. The study also provides information about the background of the six participation banks operating in Türkiye. It basically analyses seven articles, which are directly related to participation banks in the relevant law.

In this study, an inductive approach was used to trace the legal articles regulating the activities of participation banks in Türkiye, and an analytical approach was used to investigate the extent to which the relevant provisions comply with those of Islamic law regulating the activities of these banks. First, the study analysed whether the law in question explicitly mentions participation banking and makes a distinction between traditional banks and participation banks. Then an assessment was made to understand the extent to which the system of participation banks complies with the Banking Law No. 5411.

The present study is critical as it examines the Banking Law, which lays the foundations for the management of participation banks. This is because analysing this law and its relevant articles helps determine whether these banks function properly. The shared law, which is used not only for conventional banks but also for participation banks, should be suitable for the activities of both types of banks. Moreover, one of the basic requirements is that this law should not carry out activities that run counter to the rules of Islamic law, so that they operate in line with their purpose. As it is not possible to ensure the harmonisation between the management systems of the two banks using a shared law, there is a need to establish law that is specifically intended for participation banks.

A major finding from the study is that Banking Law No. 5411 lacks necessary articles regarding the management of the participation banks based on Islamic law. Therefore, no definite conclusions can be drawn as to the extent to which participation banks in Türkiye comply with the rules of Islamic law. All traditional and participation banks in Türkiye became subject to the Banking Law No. 5411 on January 1, 2005. As its name suggests, the Banking Regulation and Supervision Agency (BRSA) regulates and supervises the activities of financial companies, while the PBAT works to protect the rights and interests of participation banks. As a result of the examination of the seven articles of the Banking Law No. 5411, which also include provisions on participation banks, it was concluded that there are not enough articles on the management of participation banks based on Islamic rules. Due to the lack of sufficient findings in these seven articles, a definite conclusion cannot be

drawn, regarding the extent to which participation banks in Türkiye comply with the rules of Islamic law. To be able to manage participation banks in Türkiye strictly based on Islamic provisions, a special participation banking law should be made, and a supervision and regulation authority for participation banks should be established based on this law. Collaboration among the Supreme Board of Religious Affairs (SBRA), BRSA and PBAT is critical in terms of supporting the prospective participation banking law with fatwas and formalising it. In the process of enacting this law, it is recommended that the views of a single fiqh madhab should not be followed so as to benefit from the wealth of the sources in Islamic law.

Keywords: Islamic Jurisprudence, Participation Banking, Banking Law, BRSA, PBAT.

Giriş

İslâm dininin iktisadi alandaki temel hedefi dinamik, sağlıklı ve büyüme temayüllü bir ekonomik model tesis etmektir. Buna yönelik olarak İslâm hukukunun esasları kapsamında hak ve hukukun muhafaza edildiği, ekonomik adaletin sağlandığı varlıklı bir toplum inşa etmek amaçlanmıştır. İktisadi alandaki adalet ise üreticiler, tüketiciler, özel sektör, devlet ve diğer çıkar grupları arasında sağlanmaktadır.¹ İslâm iktisadına yönelik yapılacak işlemlerde uyulması gereken kuralların çerçevesi Kur'an-ı Kerim'de açıkça bildirilmiştir.² Bu doğrultuda öncelikli değer emek olduğu, faizin yasaklandığı, israf ve cimrilikten kaçınarak orta yolun gözetileceği, gelir dağılımının adaletli olmasının teşvik edildiği, ticarete hile ve aldatmacanın karıştırılmaması gerektiği anlaşılmaktadır.

Katılım bankacılığı sisteminin temelleri de İslâm hukukuna dayanmaktadır. İslâm hukuku ilke olarak faydalı olanı koruma, zarardan kaçınma ve adaleti sağlama üzerine kurulu olduğu için bu sistem de aynı anlayış çerçevesinde var olmaktadır.³ Dolayısıyla katılım bankacılığında faiz ve tefecilik yasaktır, işlemler ve sözleşmeler faizsiz yapılmaktadır. Bu sistem etik ilkeler ve sosyal taahhütler ile karakterize olduğu için; toplumsal problemlere sebep olan ve verimliliği olmayan alkol, uyuşturucu, kumar, domuz ürünleri, tütün vb. sahalarda yatırım yapılması onaylanmamaktadır. Her türlü sözleşmede, taraflar arasında dengesizliğe yol açacak ölçüdeki aşırı belirsizlikler giderilmekte ve riskler paylaşılmaktadır. Yapılan faaliyetlerde verimlilik esas alınmaktadır ve adil sözleşmelerin önemine vurgu yapılmaktadır. Bu ilkelere aykırı olarak iktisadi alanda uygulanacak faizin, emeksiz ve fahiş miktarda kazanç sağlayan insanların doğması, üretimin olumsuz etkilenmesi, sermayenin belirli kişilerde toplanması, gelir dağılımında adaletin bozulması, tekel gücünün yaygınlaşması vb. problemlere⁴ yol açması sebebiyle yasaklandığı söylenebilir. İslam iktisadi iman, ahlak, manevi değerler ve helal-haram muhakemesiyle irtibatlı olduğu için, bu sınırlar içerisinde yürütülmektedir. Dolayısıyla bu sistemde kâr-fayda maksimizasyonu yerine, etik değerler ve ahlaki tutumlar ön plana çıkmaktadır.⁵ Günümüzdeki faizsiz bankacılık sistemi, para vakıfları, beytül-mâl, eytam ve esnaf

¹ Ekrem Erdem, "Müslüman Bireyin İktisadi Davranış Hususiyetleri ve İslâm Piyasa Geleneği", *İslâm İktisadi ve Piyasa*, ed. Taha Eğri (İstanbul: İGİAD Yayınları, 2015), 18.

² en-Necm 53/39-41; el-İsrâ 17/26 vb.

³ Emrah Koçak, "İslâmî Finans ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 51 (2018), 70.

⁴ Ömer Faruk Habergitiren, "Fahreddin er-Râzî'nin Mefâtihi'l-Gayb İsimli Tefsirinde Ribâ (Faiz) Yasağını Konu Alan Ayetlere Getirmiş Olduğu Yorumlar", *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi* 2/2 (2018), 115-117.

⁵ Wahida Ahmad - David Prentice, "How Large Are Productivity Differences between Islamic and Conventional Banks?", *The Singapore Economic Review*, (2019), 5.

sandıkları, avarız vakıfları vb. kurumların faaliyetlerinin bir araya getirildiği ve birtakım modern finansal faaliyetlerin ilave edildiği bir kurum olarak çalışmaktadır.⁶

İslâm hukuk kurallarına dayalı olarak yürütülecek ekonominin hangi ilkelere sahip olması gerektiği Kur'an ve Sünnette açıkça belirtilmesine rağmen, günümüzdeki ekonomi modellerinin İslâm ile tam olarak uyuşmaması sebebiyle pek çok fikir ayrılığı ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda ortak bir görüş oluşturmak amacıyla İslâm iktisatçıları birtakım çalışmalar yapmış ve 1950'li yıllarda Hindistan'da "İslâm Ekonomisi" söylemleri geliştirilmiştir.⁷ Söz konusu söylemler neticesinde İslâmî ölçütlere uygun bir sistemin nasıl olması gerektiği tartışmaları üç ayrı görüşün gelişmesine yol açmıştır. Birinci grup İslâm'ın kuralları ile sosyalist düşüncenin adil gelir dağılımı ve yardımlaşma noktasında paralel olduğunu savunurken, ikinci grup İslâm'ın şahsına münhasır oluşundan hareketle mevcut sistemlerin reddedilmesini ve yeni bir model oluşturulmasını savunmaktadır. Üçüncü grup ise, İslâm ekonomisinin serbest piyasaya uygun olduğunu iddia etmiştir.⁸

İslâmî ekonomi hakkındaki tartışmalara paralel olarak atılan ilk adımlar 1962 yılında Malezya'da Hacı Fonlarının ve 1963'te Mısır'da Mit Ghamr Tasarruf Bankası isimli faizsiz bankacılık müessesesinin kurulmasıdır.⁹ 1970'lerden sonra Orta Doğu'ya hızla akan petrol gelirleri faizsiz finans sisteminin gelişim hızını artırmış ve ilerleyen süreçte her ülke kendi sistemini oluşturmaya çalışmıştır.¹⁰ Günümüzde ABD, Almanya, İngiltere vb. ülkelerde dahi faizsiz finans sistemi ile çalışan bankaların bulunması da bu ilerlemeye delil teşkil etmektedir. Bir sistemin kanunlaştırılması, o sistemin gelişmişlik düzeyini göstermekte ve alt başlıklarını düzenlemektedir. Yapılan kanunlaştırma çalışması çalışanlar arasında istikrar ve adaleti sağlamaktadır.

İslâm dünyasında bankalar için üç bankacılık hukuk sistemi bulunmaktadır.¹¹ Bunlardan birincisi "Yüzde Yüz İslâmî Bankacılık Hukuk Sistemi"dir. 1979 yılından beri Pakistan'da mevcut olan bu sistemde bankacılık hukuku, şirketler hukuku ve vergi hukuku olmak üzere üç alanda İslâm hukukuna uygun olacak şekilde düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemedeki hedef İslâmî katılım bankalarının faaliyetleri için daha uygun bir ortam sağlamaktır. İkincisi "Faiz ve İslâmî Bankaları Birleştiren Hukuk Sistemi"dir. Bu sistem kapsamında 1983 yılında Malezya'da İslâmî bankaları kurmak, düzenlemek ve konvansiyonel bankaları düzenleyen kanundan ayrı bir kanun oluşturmak için Malezya Bankacılık Yasası ortaya çıkmıştır. Üçüncüsü ise katılım bankaları için özel kararların oluşturulmasıdır. Bazı ülkelerde yasama organı tarafından her banka için müstakil olarak o bankanın faaliyetlerini düzenleyen bir karar çıkarılmaktadır. 1978 yılında Ürdün'de 13

⁶ Necmettin Kızılkaya, "Modern Dönemde Faizsiz Bankacılık ve Fikhî İşleyişi", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 138.

⁷ Eskicioğlu, *İslâm ve Ekonomi*, 14-15.

⁸ Yunus Kutval, "İslâm İktisadî Düşünce, Ticaret ve Finansman Yöntemlerinin Tarihsel Gelişimi", *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 1/2 (2017), 158.

⁹ Monzer Kahf, "İslâmî Bankacılık ve Kalkınma: Alternatif Bir Bankacılık Mı?", çev. Mustafa Acar, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 16/4 (2003), 555-556; Abitter Özulucan - Fevzi Serkan Özdemir, *Katılım Bankacılığı: Muhasebe Organizasyonu, Uygulamalar, Finansal Tablolar ve Bağımsız Denetim* (İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2010), 16.

¹⁰ Raif Parlakkaya - Suna Akten Çürük, "Finansal Rasyoların Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalar Arasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye Örneği", *Ege Akademik Bakış Dergisi* 11/3 (2011), 399.

¹¹ Cemâleddin Atıyye, *el-Bünûkû'l-İslâmiyye beyne'l-hurriyye ve't-tanzîm* (Cezayir: el-Müessesetü'l-Câmi'iyetü lî'd-Dirâsât, 1993), 26-51.

sayılı özel kanun ile kurulan İslâm Bankası ve 1981 yılında Mısır'da 48 sayılı özel kanun ile kurulan Faisal Bankası buna örnek teşkil etmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'de hizmet veren katılım bankalarının hangi derecede İslâm hukuk kurallarına uygun olarak çalıştığını tespit etmek ve yürürlükte olan 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'nun konuya ilişkin maddelerinin yeterliğini incelemek amaçlanmıştır. Katılım bankalarının işletim sistemiyle doğrudan bağlantısı bulunan BDDK ile TKBB'nin tebliğleri de çalışmaya dahil edilmiştir. Bu doğrultuda katılım bankacılığı ile ilgili gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra Türkiye'de katılım bankacılığının tarihçesi, faaliyet gösteren katılım bankaları ve fon kullandırma metotları hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Daha sonra katılım bankacılığının yasal çerçevesi üzerinde durularak bu konudaki kanunlar ve tebliğlerin ilgili bölümleri aktarılmıştır. Bu bilgiler çerçevesinde Türkiye'deki 5411 Sayılı Bankacılık Kanununun katılım bankalarının İslâm hukuk kuralları çerçevesinde yönetilmesindeki yeterliğine yönelik tespitlerde bulunulmuş ve sistemin iyileştirilmesi için birtakım öneriler sunulmuştur.

1. Katılım Bankacılığı Kavramı ve Türkiye'de Katılım Bankacılığı

1.1. Katılım Bankacılığı Kavramı

Katılım bankaları, var olan sermayesine ilaveten yurt içi ve yurt dışından özel cari hesaplar ve kâr-zararda ortaklık üzerine kurulu hesaplar vasıtasıyla fon toplayarak, bu fonları mevzuatta yer alan esaslara uygun olarak ticari faaliyet ve hizmetlerin finansmanı, müşterek yatırımlar, ithalat-ihracat finansmanı ve yatırımlara dair ekipmanların temin edilerek taksitle satımı ya da kiralanması vb. işlemlerde kullandırıan mali kuruluşlardır.¹²

Katılım bankacılığı, İslâmî esaslara göre faaliyet gösteren bir finans kurumudur. İslâm'da bankacılık faaliyetleri faizli krediden bahsedilmeksizin emek-sermaye ortaklığı, sermaye ortaklığı, alım-satım, kiralama, komisyonculuk, döviz işlemleri vb. işlemleri kapsamaktadır.¹³ Bu kapsamda ödemesi sonradan yapılmak şartıyla makine, ekipman vb. üretim-tüketim mallarının temin edilmesi noktasında finansman sağlamaktadır. Ayrıca projelerde üretici sermayesi olarak ödeme aracı fonksiyonunu üstlenmektedir.¹⁴ İslâm'da faiz kesin bir şekilde yasaklandığı için katılım bankacılığı, dinin onaylamadığı sahalarda faaliyette bulunmamak ve faize bulaşmamak kaydıyla, sistemlerinde fon fazlası bulunan kişilerden toplanan fonların sanayi ve ticari işlemlerde kullanıldığı ve elde edilen kâr-zararın tasarruf sahipleriyle paylaşıldığı bir sistem geliştirmiştir.¹⁵

Katılım bankacılığında geliştirilen sisteminin temelinde adalet kavramı yer almaktadır. Bu doğrultuda risk yükü tek bir tarafta bırakılmayıp, her iki tarafın da paylaşımı esasına dayanmaktadır. İslâmî finans kapsamında mal sahibi mülkiyet hakkını elinde bulundururken, tüketici de bu malın büyüerek çoğalması için gayret göstermektedir. Yani mülkiyet finansmanı arz eden tarafta kalırken, iş finansmanı talep eden tarafça yapılmaktadır. Dolayısıyla bu sistemdeki taraflardan her biri yapılan bu faaliyetin reel sonucunu paylaşmayı hak etmektedir. Katılım bankalarının konvansiyonel bankalardan en

¹² Aslan Eren, *Türkiye Ekonomisi* (Bursa: Ekin Yayınevi, 2017), 283; Naim Hank, "خصائص في منتجات التمويل بالمشاركة تجعلها حلاً ناجحاً للأزمات الاقتصادية العالمية", *İslam Medeniyeti Dergisi* 8/49 (2022), 57-58.

¹³ Hamdi Döndüren, *Ticaret İlmihali* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2021), 494.

¹⁴ Kahf, "İslâmî Bankacılık ve Kalkınma: Alternatif Bir Bankacılık Mı?", 551.

¹⁵ Gökhan Sümer - Fatih Onan, "Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye'deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 17/3 (2015), 298; Alpaslan Alkış, "İslâm Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri", *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 2/3 (2018), 121.

belirgin farkı fon toplama, bu fonları kullandırma ve bankacılık hizmetleri alanlarında müşteriye “faizsizlik” ilkesi gereğince finansal hizmetler vermeleridir.¹⁶

1.2. Türkiye’de Katılım Bankacılığının Tarihi Gelişimi

Türkiye’de katılım bankacılığı alanındaki ilk fikirler 1970’li yıllarda İslâm Kalkınma Bankası’nın kuruluşuna paralel olarak ortaya çıkmıştır. 1973’te gerçekleştirilen İslâm Ülkeleri Maliye Bakanları Toplantısı’nda, İslâm Kalkınma Bankası’nın kurulmasına karar verilmiş, 1975’te ise Türkiye’nin de dahil olduğu yirmi dokuz ülkenin iştirakiyle uluslararası ilk faizsiz banka olarak teşekkül etmiştir.¹⁷ İslâm Kalkınma Bankası’nın ihtiyaçları karşılama yetersiz kalması neticesinde 1981 yılında Cenevre’de İslâm ülkelerinin devlet başkanlarının ve üst düzey yetkililerinin bir araya gelmesiyle Dâru’l-mâlî el-İslâmî kuruluşu faaliyete geçmiştir. Bu kuruluş yatırım, bankacılık, İslâmî tekâfûl ve işletme olmak üzere dört grupta faaliyet göstermektedir.¹⁸

Türkiye’de bu gelişmeler doğrultusunda 1975 yılında çıkarılan kanun hükmündeki kararname ile faizsiz ve kâr ortaklığına dayalı olarak çalışacak olan DESİYAB (Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası A.Ş.) kurulmuşsa da bu banka 1978 yılı itibariyle faizli sisteme geçiş yapmıştır.¹⁹ Türkiye’de faizsiz bankacılık noktasında yapılan ilk tanzim çalışması, Aralık 1983’te çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Özel Finans Kurumları’nın tesis edilmesine olanak sağlanmasıdır. Bu süreçte 1985 yılında Albaraka Türk ve Faisal Finans Kurumu, 1989 yılında Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu ve 1991 yılında da Anadolu Finans Kurumu faaliyete geçmiştir.²⁰

Özel Finans Kurumları 1999’da çıkarılan 4389 sayılı Bankalar Kanunu’nda yerini almıştır. 2001’de bu kurumların problemlerini incelemek, çözüme kavuşturmak, sektörü gözlemek, mevzuat ve düzenlemeler geliştirmek vb. maksatlarla ÖFKBİR (Özel Finans Kurumları Birliği) kurulmuştur. 2005’te 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun çıkarılmasıyla da bu finans kurumları Katılım Bankası adını almıştır. Bu doğrultuda ÖFKBİR de TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği) olarak değiştirilmiştir. Sonuç olarak Özel Finans Kurumları’nda bulunan Güvence Fonu, TMSF (Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu) ile birleştirilmiştir.²¹

Türkiye’de katılım bankacılığı alanında 2023 yılı itibariyle altı banka faaliyet göstermektedir. Bunlar:

a. Albaraka Türk Katılım Bankası

¹⁶ Temel Hazıroğlu, “Türkiye’de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi”, *İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi* 2/1 (2016), 130.

¹⁷ Abdullah Saeed, *Islamic Banking and Interest: A Study of the Prohibition of Riba and Its Contemporary Interpretation* (Leiden: Brill Academic Publishers, 1996), 9-14; Muhammed ez-Zerkâ - Muhammed Abdülaziz en-Neccâr, *İslâm Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta*, çev. Hayrettin Karaman (İstanbul: İz Yayıncılık, 2002); Servet Bayındır, *İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005), 15.

¹⁸ Sümer - Onan, “Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye’deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları”, 298; Döndüren, *Ticaret İlmihali*, 495.

¹⁹ Mikail Altan, “Faizsiz Bankacılığın Temelleri”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010), 135; Halil İbrahim Bulut - Bünyamin Er, *Katılım Finansmanı: Katılım Bankacılığı ve Girişim Sermayesi* (İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, 2012), 24-25.

²⁰ Atila Yanpar, *İslâmî Finans İlkeler, Araçlar ve Kurumlar* (İstanbul: Scala Yayıncılık, 2014), 125; Sümer - Onan, “Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye’deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları”, 299-300; Alkış, “İslâm Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri”, 121.

²¹ Hazıroğlu, “Türkiye’de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi”, 123-125.

- b. Kuveyt Türk Katılım Bankası
- c. Türkiye Finans Katılım Bankası
- d. Ziraat Katılım Bankası
- e. Vakıf Katılım Bankası
- f. Türkiye Emlak Katılım Bankası

Katılım bankacılığının Türkiye'deki tarihsel gelişimine bakıldığında uzak bir geçmişe dayanmadığı görülmektedir. Bu alanda ilk adımlar, dünya tarihindeki çalışmalara paralel olarak 20. yüzyılın sonlarında atılmış ve 21. yüzyılda mevcut şeklini almıştır. Bu süreçte alınan ivme göz önüne alınırsa, ilerleyen zaman içerisinde daha büyük atılımlar neticesinde katılım bankacılığı sisteminin asıl olgunluğu yakalayarak topluma sunulmasının mümkün olduğu söylenebilir.

1.3. Türkiye'de Katılım Bankalarının Fon Kullandırma Yöntemleri

Katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri, Kasım 2016'da Resmi Gazetede yayımlanan "Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik" çerçevesinde belirlenmiştir. Söz konusu yönetmeliğin 19. maddesine dayanarak bu yöntemler kurumsal-bireysel finansman desteği, finansal kiralama, kâr ve zarar ortaklığı, bedel karşılığında vesikaların finansmanı ve müşterek yatırımları kapsamaktadır.²² Ocak 2019'da yayımlanan "Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" kapsamında ise murâbaha orijinal adıyla ifade edilmiştir. Söz konusu yönetmelikler incelendiğinde katılım bankalarındaki fon kullandırma yöntemlerinin temelde ortaklık, satış ve kiralama üzerine kurulduğu söylenebilir. Bu yöntemler murabaha, mudarebe, müşareke, selem, istisna, leasing, faktöring, sukûk vb. pek çok uygulamayı içinde barındırmaktadır. Burada ayrıntıya değinmeden genel çerçeve vermekle yetinilecektir.

a. Ortaklık Yöntemleri

Katılım bankaları genel yapısı itibarıyla kâr-zarar ortaklığı üzerine kurulmuştur. Bu yapıya göre borçlu elde edilen kâr ve zararı banka ile paylaşırken, banka da bu kâr ve zararı mudilerle paylaşarak mal varlığı ve sorumlulukları dengelemektedir. Dolayısıyla katılım bankaları borç yerine varlığa dayalı finansman ürünlerini ön plana çıkarmaktadır.²³ Ortaklık yöntemlerinde, katılım bankaları kazançta pay sahibi olmak için çeşitli projelere finansman sağlamaktadır. Projenin kâr ya da zarar etmesi durumunda sermayedar ve finansman sağlayanlar, katkıları oranında sonuçtan payını almaktadır. Banka topladığı fonları gerçek ve tüzel kişilere, "Kâr ve Zarara Katılma Yatırım Akdi" kapsamında kullandırmaktadır.²⁴ Katılım bankaları aracılığıyla uygulanan mudârebe, müşâreke, yatırım ortaklığı, mülkiyet ortaklığı ve zirai ortaklık işlemleri bu kapsamdadır.

b. Satış Yöntemleri

Satış yoluyla fon kullandırma yönteminde finansman sağlamak amacıyla banka bir malı (gayri menkul, ham veya yarı mamul madde, teçhizat, makine vb.) işletmeler için bedelini gelecekte ödemesi üzere üçüncü şahıslardan peşin olarak satın almaktadır. Bu

²² Hakan Çambel, "Katılım Bankaları Tarafından Uygulanan Fon Toplama ve Fon Kullandırma Yöntemleri", *Katılım Bankacılığı*, ed. Ferudun Kaya (İstanbul: Beta Basım Yayın, 2017), 141.

²³ Mustafa Dışlı vd., "İslâmî Bankalar Mevduat Disiplinine Tabi Midir?", *İslâm İktisadi ve Piyasa*, ed. Taha Eğri (İstanbul: İGİAD Yayınları, 2015), 78.

²⁴ Döndüren, *Ticaret İlmihali*, 497.

durumda banka ile müşteri arasında “Alım-Satım Akdi” yapılmaktadır.²⁵ Katılım bankaları aracılığıyla yapılan murâbaha (finansal satış), tevliye (maliyete satış), müsâveme (pazarlık üzerine satış), selem (peşin ödemeli satış), istisna’ (eser sözleşmesi), teverruk (kâr beyanı ile emtia satımı) ve isticrar (açık hesaplı satım) işlemleri bu kapsamdadır.

c. Kiralama Yöntemleri

Türkiye’deki katılım bankalarında kiralama yöntemleri, Bankacılık Kanunu’nun 57/3. maddesi²⁶ gereğince tanınan faaliyet iznine binaen, 6361 Sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu kapsamında uygulanmaktadır. Katılım bankalarında kiralama kasanın kiralınması ve finansal kiralama (leasing) olmak üzere iki şekilde yürütülmektedir. Leasing, mal ve hizmet üretiminde yararlanılacak donanımın, mülkiyeti kurumlarında kalması koşuluyla, akit serbestliğine dayalı olarak işletmelere kiralınması şeklinde faaliyet göstermektedir.²⁷

Müşteri için gerekli olan menkul/gayrimenkul, banka tarafından satın alındıktan sonra kira süresinin sonuna kadar müşteriye kiralınmakta ve süre bitiminde de müşteri malın sahibi olmaktadır.²⁸ Bu işlemde yatırımcı, leasing şirketi ve üreticinin oluşturduğu üç taraf bulunmaktadır. Yatırımcı gerekli olan malı belirleyerek satın alması için leasing şirketiyle kira sözleşmesi imzalamaktadır.²⁹ Ayrıca maddi olmayan patent, lisans, marka vb. unsurlar; hava ve karada taşımacılıkta kullanılan uçak, otobüs, kepçe vb. araçlar, büro malzemeleri, bilgisayar vb. elektronik cihazlar, tıbbi teçhizat da kiralınmaya konu olabilmektedir.³⁰

Katılım bankalarında uygulanan bu üç temel yöntem dışında vekâlet, kefâlet, vaat, garanti, cuâle, karz-ı hasen vb. işlemlerin yapıldığı bilinmektedir.

2. Türkiye’de Katılım Bankacılığının Yasal Çerçevesi

Türkiye’de hizmet veren katılım bankalarının yasal çerçevesi süreç içerisinde birtakım düzenlemelere uğramıştır. İlk zamanlarda Özel Finans Kurumları adı altında kurulan bankalar, Aralık 1983’te yayımlanan 83/7506 sayılı Kararname ve Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı ve TC. Merkez Bankası Tebliğlerine bağlı olarak yürütülmüştür. 1999 yılında Kanun’da yapılan bir değişiklik sonucu 4389 sayılı Bankalar Kanunu’na tabi olmuştur. 2005 yılında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun çıkarılmasıyla Türkiye’deki konvansiyonel ve katılım bankalarının tamamı bu kanuna bağlanmıştır. Bu kanuna ilaveten katılım bankalarına münhasır olarak düzenlenmiş “Katılım Bankalarının Uygulanacak Tek Düzen Hesap Planı ve İzahnamesi Hakkında Tebliğ” bulunmaktadır.³¹

²⁵ Kahf, “İslâmî Bankacılık ve Kalkınma: Alternatif Bir Bankacılık Mı?”, 555; Döndüren, *Ticaret İlmihali*, 497.

²⁶ Bankacılık Kanunu (BK), *Resmî Gazete* 25983 (19 Ekim 2005), Kanun No. 5411, md. 57/3.

²⁷ İshak Emin Aktepe, *Sorularla Katılım Bankacılığı* (İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, 2014), 49.

²⁸ Osman Nihat Yılmaz, *Faizsiz Bankacılık İlkeleri ve Katılım Bankacılığı* (İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, 2010), 14; Erdem Bafra, *Katılım Bankacılığı Uygulamasında İslâmî Bankacılık Sözleşmesinin Temelleri* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2015), 96.

²⁹ Döndüren, *Ticaret İlmihali*, 497; Alkış, “İslâm Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri”, 129-131.

³⁰ Ali Bakkal, “Katılım Bankalarında Murâbaha Dışı Gelir Kaynaklarının Arttırılması”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/36 (2016), 18-19.

³¹ Yılmaz, *Faizsiz Bankacılık İlkeleri ve Katılım Bankacılığı*, 33.

Katılım bankalarının denetlenmesi ise Kanun'da yer alan hükümler ekseninde ve Türk Ticaret Kanunu'nun (TTK) 397. maddesi gereğince yapılmaktadır. Bu bankaların gerçekleştirdiği faaliyetler, adı geçen Kanunlar dışında Sermaye Piyasa Kurumu ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından da denetlenmektedir.³² Türkiye'de katılım bankalarının doğrudan bağlı olduğu Kanun ve kurumlar aşağıda belirtildiği şekildedir:

2.1. 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu

2005 yılında yürürlüğe giren Bankacılık Kanunu'nun amacı finansal alanda itimat ve kararlılığın temin edilmesine, kredi sisteminin aktif bir biçimde yürütülmesine, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin muhafazasına yönelik yöntem ve ilkeleri tanzim etmektir. Bu Kanun Türkiye'de hizmet veren bütün bankaları kapsamakla birlikte, doğrudan katılım bankaları ile ilgili düzenlemelerin olduğu özel hükümleri içermektedir:

Madde 4'te, bankaların faaliyet konuları 21 başlık altında toplanırken (a) bendinde belirtilen mevduat kabulünün katılım bankaları tarafından gerçekleştirilemeyeceği bildirilmektedir.

Madde 45'te, sermaye yeterliliği kavramı açıklandıktan sonra, katılım hesaplarının risk ağırlıklarının belirlenmesinde kurulun yetkili olduğu ifade edilmektedir.

Madde 48'de, kredi kabul edilen uygulamalar belirtildikten sonra, ikinci fıkrada katılım bankalarının kendi usullerine uygun finansman yöntemlerinin kredi kapsamına dahil edildiği söylenmektedir.

Madde 57'de, üçüncü fıkrada yer alan katılım bankalarının çeşitli sebeplerle gayrimenkul ve emtia üzerine yaptıkları işlemlerin maddenin başında yer alan yasaklı ve sınırlı faaliyetler çerçevesine dahil edilmediği hususundaki ibare 10.02.2020 tarih ve 7222/18 sayılı karar ile kaldırılmıştır.

Madde 77'de, katılım bankalarının faizsiz yöntemlerle yaptığı işlemlere yönelik usul ve esasları belirlemede Kurul'un yetkili olduğu, bu bankaların faizsiz finansman sağlamak için katıldıkları ortaklıkların 49. maddenin 2. fıkrasına dahil edilemeyeceği; ayrıca katılım bankalarının söz konusu yöntemlerle sağladıkları ortaklık paylarının, bu bankalar tarafından kabul edilen katılım fonlarının yarısından fazla olamayacağı bildirilmektedir.

Madde 79'da, katılım bankalarının faaliyet izni verilen tarihten başlayarak bir ay içinde TKBB'ye üye olmalarının zorunluluğuna dikkat çekmektedir.

Madde 144'te, faiz oranları ve diğer menfaatler başlığı altında kâr-zarara katılma oranları konusunda merkez bankasının kısmen veya tümüyle katılım bankalarını serbest bırakmaya yetkili bulunduğu ifade edilmektedir.

Kanun'da katılım bankacılığına dair yer alan maddelere bakarak, sadece genel bir çerçevenin çizildiği ve konvansiyonel bankalarla tam bir ayırımın sağlanmadığı söylenebilir. Madde 144'te de belirtildiği üzere merkez bankasıyla olan irtibatı da bu hususta delil niteliğindedir. Çünkü katılım bankacılığının faizsizlik ilkesine karşılık merkez bankasının Bankacılık Kanunu kapsamında bütün bankalara zorunlu karşılık verdiği bilinmektedir. Ayrıca kâr-zararın sürece yayılmadan başta belirlenmesi de bunu şarta taalluk eden bir hak konumuna getirmektedir ki faiz ihtimali barındırdığı için katılım bankacılığının sistemine aykırıdır. Bu sebeplerle katılım bankalarının merkez bankasından ayrıştırılmaması faizsizlik ilkesine açıkça zarar vermektedir.

³² Şakir Görmüş vd. (ed.), *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı* (İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, 2021), 204.

2.2. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu kapsamında merkezi İstanbul olmak üzere kamu tüzel kişisi vasfıyla kurulmuştur. Bu kurum Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu ve Başkanlık Teşkilatı'ndan meydana gelmektedir. BDDK Türkiye'de faaliyette olan ve Türkiye'de temsilcilikleri bulunan yabancı bankaların, finansal kiralama şirketlerinin, finansal holding şirketlerinin, finansman şirketlerinin ve varlık yönetim şirketlerinin kurulma ve faaliyet izinlerinin düzenleme ve denetimiyle mükelleftir. Bunlara ilaveten bankalara ve finansal holding şirketleri için çalışan bağımsız denetim, değerlendirme ve derecelendirme kuruluşlarının görevlendirilmesi de bu kurum tarafından icra edilmektedir.³³

Türkiye'deki katılım bankalarının kurulması ve faaliyete geçmesi BDDK'nin izni doğrultusunda gerçekleşmektedir. BDDK adına 2019 yılında Resmi Gazetede yayımlanan tebliğin birinci maddesinde de belirtildiği üzere, katılım bankalarının faizsiz bankacılık ölçüt ve standartlarına uygun olarak hizmet vermek için tesis edecekleri sistem ve süreçlere dair usûl ve esasları düzenlemektedir. Bu tebliğin 4 ve 5. maddeleri uyarınca faizsiz bankacılık ilkelerine bağlı olarak kurulacak katılım bankalarının kendi bünyelerinde bir danışma komitesi oluşturmaları ve bu komite üyelerinin en az üçte ikisinin İlahiyat fakültesi yahut dengi bir alanda en az lisans mezunu ya da faizsiz finans bölümünde yüksek lisans-doktora diplomasına sahip olmakla birlikte, bu alanda en az üç sene mesleki tecrübe edinmiş olması gerekmektedir.³⁴ Aynı tebliğin 14. maddesinin 1. fıkrasının (f) bölümünde söz konusu ilke ve standartlara ya da danışma komitesinin kararlarına yönelik bir uyumsuzluğun belirlenmesi durumunda katılım bankasının bünyesinde bulunan yönetim kurulunun yetkileri;

- a. Uyumsuzluğa sebep olan iş/işlemlerin durdurulması
- b. Uyumsuzluk hakkında danışma komitesine bilgi verilmesi
- c. Uyumsuzluğun izale edilmesi için planların düzenlenmesi şeklinde açıklanmaktadır.

2.3. Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB)

Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile 2001 tarihli Birlik Statüsü uyarınca Özel Finans Kurumları Birliği adı altında kurulmuştur. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile 2006 tarihli Birlik Statüsü kapsamında Türkiye Katılım Bankaları Birliği adını almıştır. TKBB tam rekabet ve serbest piyasa ekonomisi esasları ekseninde bankacılık düzenlemeleri ve hükümleri çerçevesinde katılım bankalarının hak ve menfaatlerini korumayı, bankacılık sisteminin gelişmesini, rekabet gücünün büyütülmesini, haksız rekabetin engellenmesi için gereken kararların alınmasını talep etmeyi amaçlamaktadır.³⁵ Daha önce de belirtildiği üzere, Türkiye'deki katılım bankalarının kuruluşundan itibaren bir ay içerisinde TKBB'ye üye olması gerekmektedir.

³³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (CBFO), "Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu" (Erişim 12 Ocak 2023).

³⁴ Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ (FBİSU), *Resmî Gazete* 30888 (14 Eylül 2019), md. 3-4.

³⁵ T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (CBFO), "Türkiye Katılım Bankaları Birliği" (Erişim 12 Ocak 2023).

3. Türkiye'deki Bankacılık Kanununun Katılım Bankalarının İslâm Hukuk Kuralları Çerçevesinde Yönetilmesindeki Uygunluğu

Katılım bankaları kuruluş misyonları itibariyle, İslâm hukuk kurallarına uygun faizsiz bankacılık faaliyetleri yürütmeyi, sermayenin toplumda adil şekilde paylaşılmasını, ahlaki ilkelere uyarak ticareti teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmayı sürdürmeleri ve edindikleri ilkelere bağlı kalmaları için birtakım kurumlar tarafından denetlenmeleri gerekmektedir. Türkiye'deki katılım bankalarının 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu kapsamında BDDK ve TKBB'ye bağlı olarak yürütüldüğünü daha önce ifade etmiştik. Bu bankaların İslâm hukuk kurallarına uygunluğunu değerlendirmek için de adı geçen iki kurumun yönetim sistemini incelemek gerekmektedir. Ancak Katılım Bankalarının İslâm hukukuna uygun şekilde yürütülüp yürütülmediği noktasında tespitlerde bulunmak gayesiyle bu kurumların yönetmeliklerinde yer alan maddelerin varlığı yeterli olmamakta, aynı zamanda bu maddelerin uygulamada hangi ölçüde etkili olduğunun da ele alınması gerekmektedir.

BDDK'nin ve TKBB'nin yönetmelikleri teorik olarak incelendiğinde, Katılım bankalarının İslâm hukukunun ölçüleri doğrultusunda işletilmesi için gerekli kuralları içerdiği görülmektedir. Ancak bu kuralların pratikteki yansımalarına bakıldığında birtakım problemler göze çarpmaktadır. Örneğin, Resmi Gazetede yayımlanan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının 2013 tarih ve 15 sayılı Zorunlu Karşılıklar Hakkında Tebliğinin 2022 tarih ve 17 sayılı değişikliği kapsamında yer alan 10/b maddesinin birinci fıkrası³⁶ faizsiz bankacılık temelleri üzerine kurulu olan katılım bankalarının Merkez Bankasından zorunlu karşılık aldığını göstermektedir ki bu da bir faiz gelirisinin varlığının kanıtıdır. Bu konuda Hayrettin Karaman alınan zorunlu karşılığın enflasyon oranında kalması halinde bir problem oluşturmayacağını, enflasyon oranını aşması durumunda da bu fazlalığın TMSF'ye prim ödemesi için sarf edilebileceğini yönünde fetva vermiştir.³⁷ Bu fetvanın aksine zorunlu karşılığın net bir faiz olduğunu ileri sürenler de olmuştur.³⁸

Türkiye'deki katılım bankaları üzerinde yapılan bazı araştırmalarda, faizsiz bankacılık ilkelerine uyum denetlemelerinin aktif olarak uygulanmadığını ve danışma komitelerinin faal şekilde çalışmadığına yönelik sonuçlara ulaşılmıştır.³⁹ Bunun sebebinin, katılım bankalarının tümünü kapsayan genel bir danışma kurulunun yokluğunun olması muhtemeldir. Öte yandan Türkiye'deki katılım bankalarında personel açısından ciddi anlamda donanım ve tecrübe eksikliği görülmektedir. Bu bankalarda çalışan kimselerin İslâmî finans kapsamında uygulanan fon toplama ve bu fonları kullandırma yöntemlerine dair yeterli bilgi birikimine sahip olmadıklarını ve müşteriye aktarım konusunda da yetersiz kaldıklarına işaret eden çalışmalar bulunmaktadır.⁴⁰

Geçmişten günümüzde katılım bankacılığı sisteminin geliştirilmesi ve nitelikli personel yetiştirmek amacıyla birçok çalışma yapılmıştır. İslâm hukuk kurallarına uyumlu bir sistemin geliştirilebilmesi için öncelikle bu sistemin tanınması gerektiğinden, belirli

³⁶ Zorunlu Karşılıklar Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (ZKHT), *Resmî Gazete* 31818 (23 Nisan 2022).

³⁷ Yeni Şafak, "Munzam Karşılık Faizi" (Erişim 13 Ocak 2023).

³⁸ Yunus Kutval, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası-Katılım Bankaları İlişkisi: Bir Model Önerisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 109.

³⁹ Recep Tekçam, *Faizsiz Bankacılıkta Denetim: Türkiye İçin Model Önerisi* (İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 128.

⁴⁰ Hüseyin Tunç, *Katılım Bankacılığı (Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması)* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2010), 115.

üniversitelerde “İslâmî Finans” eğitimi veren programlar açılmıştır. 2012 yılında Sabahattin Zaim Üniversitesi bünyesinde kurulan Uluslararası Finans Ve Katılım Bankacılığı Yüksek Lisans Programı ve 2013 yılında Sakarya Üniversitesi bünyesinde kurulan İslâm Ekonomisi ve Finansı Tezsiz Yüksek Lisans Programı, İslâmî finans alanında mevcut sistemin geliştirilmesi ve değişen düzene uyum sağlanması yönünde çalışmalar yaparak bu çabanın ilk örneklerini oluşturmuştur. Ayrıca 2019 yılında kurulan Marmara Üniversitesi İslâm Ekonomisi ve Finansı Enstitüsü, bu alandaki araştırmalarıyla İslâm ekonomisinin temel prensiplerine uygun bir sistemin oluşturulması ve geliştirilmesi noktasında gerekli olan nitelikli insan kaynağını sağlamada katkıda bulunmaktadır.

Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının sadece teorikte değil aynı zamanda pratikte de İslâmî prensiplere uygun bir şekilde yürütülebilmesi için, konvansiyonel bankalar ile ortak kullanılan mevcut kanunlardan bağımsız bir “Katılım Bankacılığı Kanunu” geliştirilmesi gerekmektedir. Söz konusu kanunun yürürlük kazanmasıyla birlikte, katılım bankalarının Merkez Bankası’ndan aldığı zorunlu karşılık problemi de çözüme kavuşacaktır. Her ne kadar alınan zorunlu karşılığın enflasyon oranında olduğu takdirde sorun oluşturmayacağına yönelik fetvalar olsa da İslam hukukunda faiz şüphesi barındıran her türlü etkenden uzak durmak temel ilkedir. Buna ilaveten, oluşturulacak kanun ekseninde Türkiye’deki bütün katılım bankalarını kapsayacak “Katılım Bankalarını Denetleme ve Düzenleme Kurumu”nun kurulması elzemdir. Çünkü sistemleri ve kanunları birbirinden farklı olan konvansiyonel bankalar ile katılım bankalarının aynı denetime tabi tutulması çelişki oluşturacaktır. Aynı zamanda bu düzenin içerisinde Diyanet İşleri Yüksek Kurulu (DİYK) etkin rol oynamalı, BDDK ve TKBB ile işbirliği içerisinde olmalıdır. Her ne kadar 2018 yılında BDDK tarafından Katılım Bankaları Birliği’ne bağlı ve DİYK’den iki temsilcinin bulunduğu bir danışma kurulu oluşturulmuşsa da alınan kararların herhangi bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Bu sebeple ortak bir denetim mekanizmasının oluşturulması Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının işletim sistemine yönelik verilen fetvalarda ittifak edilmesini, fetvaların resmileştirilmesini ve sistemin şeffaf bir şekilde topluma aktarılmasını kolaylaştıracaktır. Türkiye’de katılım bankacılığı alanında bahsedilen gelişmelerin yaşanması halinde toplumun sisteme güveni artacak ve katılım bankalarına pozitif doğrultuda bir yönelim gerçekleşecektir.

Sonuç

İslâm iktisadı Kur’ân ve Sünnet çizgisinde mutedil, helal kazanç temelinde işleyen bir sistemdir. Bu açıdan iktisadın, İslâm dininin bünyesinde tabii olarak vücut bulan bir parça olduğu açıkça görülmektedir. İslâm iktisadının esas amacı Allah’ın rızasını kazanmak ve toplum yararını gözetmek olduğu için hem dünyevi hem de uhrevi iki yönü bulunmaktadır. Bu sistemde karma mülkiyet düşüncesi temele alınmakta; gelir dağılımı ve sosyal adalet ilkesine ehemmiyet verilmektedir. Katılım bankacılığı anlayışı da bu sistem üzerine inşa edilmiş ve geliştirilmiştir. Türkiye’de katılım bankacılığı adı altında faaliyette olan kurumlar, konvansiyonel bankaların aksine İslâm iktisadının özünü koruma amacı gütmektedir. Bu amaçla tamamen faizden arındırılmış, banka-müşteri arasındaki dengenin korunduğu, riskin paylaşımına dayanan fon toplama ve bu fonları kullandırma yöntemleri geliştirilmiştir.

Türkiye’de 2023 yılı itibariyle faaliyet gösteren altı adet katılım bankası mevcuttur. Bu bankalar İslâm hukukuna uygun bir şekilde hizmet vermeye çalışmaktadır. Bir bankanın İslâm hukukuna uygunluğu için bu hizmetlerde birkaç esas bulunması gerekmektedir. Bu

esasların en önemlisi katılım bankalarının tabi olduğu kanunların İslâm hukuku ile örtüşmesidir. Bu araştırmada ilgili kanunların söz konusu esasları ne ölçüde taşıdığını tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular şu şekildedir:

1. Türkiye'de katılım bankacılığı alanında özel bir kanun bulunmamaktadır.
2. 01.01.2005 tarihinde Türkiye'deki konvansiyonel ve katılım bankalarının tamamı 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na bağlanmıştır.
3. Finans üzerine kurulan şirketlerin kuruluş ve faaliyet düzenlemelerini ve denetlemelerini BDDK gerçekleştirmektedir. Ayrıca TKBB de katılım bankalarının hak ve menfaatlerini korumayı ve gelişmelerini sağlamayı hedeflemektedir.
4. 5411 Sayılı Bankacılık Kanununun katılım bankaları ile ilgili düzenlemelerin olduğu toplamda yedi adet maddesi bulunmaktadır. Bu maddeler katılım bankalarının yürütülmesi ve denetlenmesi noktasında doğrudan bir bilgi içermemektedir.
5. Türkiye'deki Bankacılık Kanununun katılım bankalarının İslâm hukuk kuralları çerçevesinde yönetilmesine dair yeterli miktarda madde bulunmamaktadır.

Bu bulgular doğrultusunda Türkiye'deki katılım bankalarının yönetim sisteminin İslâm hukuk kurallarına uygunluğuna dair kesin bir sonuca ulaşmanın zor olduğu görülmektedir. Türkiye'deki katılım bankalarının kesin bir şekilde İslâmî prensiplere uygun olarak yürütülebilmesi için mevcut kanunların yanı sıra özel bir "Katılım Bankacılığı Kanunu" geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca alanında uzman, donanımlı ve katılım bankacılığı ilkelerine bağlı olarak çalışacak banka personellerinin istihdam edilmesi ve bu personellerin aktif bir denetim altında tutulması, sistemin İslâm hukuk kuralları çerçevesinde yürütülmesi için önem arz etmektedir. Dolayısıyla müstakil olarak geliştirilecek Katılım Bankacılığı Kanunu'nun bankalarda ne ölçüde uygulandığını tespit etmek için Katılım Bankalarını Denetleme ve Düzenleme Kurumu'nun kurulması ve bu kurumda banka personellerinin uyması gereken mesleki kurallara dair bir yönergenin bulunması denetimin pasifleşmesini engelleyecektir. Bu gelişmelere ilaveten Diyanet İşleri Yüksek Kurulu'nun (DİYYK), BDDK ve TKBB ile işbirliği içerisinde olması, Katılım Bankacılığı Kanunu'nun verilen fetvalarla desteklenmesi ve resmileşmesi için önemlidir.

Ayrıca gerekli kanunlaştırma yapılırken nelere uyulması gerektiği konusunda birkaç koşul belirlemek mümkündür:

- Kanun, fıkıh ilminin derin zenginliğinden faydalanması ve tek bir görüşe taassup olmaması için sadece bir fikhî mezhebi takip etmemelidir.
- İslam hukukuna yönelik hükümlerinin seçimi, şeriatın amaçlarına ve insanların menfaatlerine uygun olup İslâmî finans işlemlerinde bulunan mahcubiyet ve sıkıntıları gidermelidir.
- Kanunun devamlı değerlendirilmesi, gündelik hayatın gereklerine ve insanların çıkarlarına uygun olması açısından önemlidir.
- Katılım bankaları, faize dayalı bir ortamda ortaya çıktıklarından, bu ortamda çalışmaları faizsiz bankacılık gerçeğini yansıtmamaktadır. Daha geniş anlamda bu ortam, katılımcı bankacılık uygulamasındaki temel ilkeleri içermemektedir.

- Katılım bankaları için bir kanun taslağı hazırlanması, ülkedeki ticari işletmeleri yöneten devlet hukukuna veya ticaret kanununa aykırı değildir. Bu alanda bir kanun çıkarılmasındaki amaç, devlet hukuku ve ticari hukukunda bulunan kanunlara aykırı bir kanun çıkarmak için değil, bu bankaların kendi faaliyetlerine uygun olan kanunları kullanmalarına yardımcı olmak içindir.

Bu araştırma 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun katılım bankaları için yeterli düzeyi incelenmesiyle sınırlı tutulmuştur. Ancak İslâm hukuk kurallarına uygun bir bankacılık sisteminin varlığından söz edebilmek için yalnızca kanunun denetlenmesi yeterli değildir. Aynı zamanda bu kanuna bağlı BDDK ve TKBB'ye ait yönetmeliklerin, bankaların müstakil olarak sundukları usul ve esasların incelenmesi ve aktif sistemdeki karşılıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Katılım bankacılığının unsurlarıyla bir bütün olarak ele alınıp, yeni bir sistemin inşa edilmesi ihtiyaçtan ziyade zorunluluktur.

Kaynakça

- Ahmad, Wahida - Prentice, David. "How Large Are Productivity Differences between Islamic and Conventional Banks?" *The Singapore Economic Review*, 1-20.
- Aktepe, İshak Emin. *Sorularla Katılım Bankacılığı*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, 2014.
- Alkış, Alpaslan. "İslâm Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri". *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 2/3 (2018), 120-133.
- Altan, Mikail. "Faizsiz Bankacılığın Temelleri". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010), 125-140.
- Atıyye, Cemaleddin. *el-Bünûkü'l-İslâmiyye beyne'l-hurriyye ve't-tanzîm*. Cezayir: el-Müessesetü'l-Câmi'iyyetü li'd-Dirâsât, 1993.
- Bafra, Erdem. *Katılım Bankacılığı Uygulamasında İslâmî Bankacılık Sözleşmesinin Temelleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2015.
- Bakkal, Ali. "Katılım Bankalarında Murâbaha Dışı Gelir Kaynaklarının Arttırılması". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/36 (2016), 7-29.
- Bayındır, Servet. *İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005.
- BK, Bankacılık Kanunu (Kanun No. 5411). *Resmî Gazete* 25983 (19 Ekim 2005). Erişim 13 Kasım 2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051101M1-1.htm>
- Bulut, Halil İbrahim - Er, Bünyamin. *Katılım Finansmanı: Katılım Bankacılığı ve Girişim Sermayesi*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, 2012.
- Caporale, Guglielmo Maria - Helmi, Mohamad Husam. "Islamic Banking, Credit and Economic Growth: Some Empirical Evidence". *International Journal of Finance & Economics* 23/4 (2018), 456-477.
- CBFO, T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi. "Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu". Erişim 12 Ocak 2023. <https://www.cbfo.gov.tr/katilim-finans-sektoru/bankacilik-duzenleme-ve-denetleme-kurumu>
- CBFO, T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi. "Türkiye Katılım Bankaları Birliği". Erişim 12 Ocak 2023. <https://www.cbfo.gov.tr/katilim-finans-sektoru/turkiye-katilim-bankalar-birligi>
- Çambel, Hakan. "Katılım Bankaları Tarafından Uygulanan Fon Toplama ve Fon Kullandırma Yöntemleri". *Katılım Bankacılığı*. ed. Ferudun Kaya. İstanbul: Beta Basım Yayın, 2017.
- Çolak, Abdullah. "İslâm'ın İktisâdî Prensipleri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/1 (2003), 29-49.
- Dişli, Mustafa vd. "İslâmî Bankalar Mevduat Disiplinine Tabi Midir?" *İslâm İktisadı ve Piyasa*. ed. Taha Eğri. 77-102. İstanbul: İGİAD Yayınları, 2015.
- Döndüren, Hamdi. *Ticaret İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2021.
- Erdem, Ekrem. "Müslüman Bireyin İktisadi Davranış Hususiyetleri ve İslâm Piyasa Geleneği". *İslâm İktisadı ve Piyasa*. ed. Taha Eğri. 11-38. İstanbul: İGİAD Yayınları, 2015.

- Eren, Aslan. *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ekin Yayınevi, 2017.
- Eskicioğlu, Osman. *İslâm ve Ekonomi*. İzmir: Çağlayan Yayınları, 1999.
- FBİSU, Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ. *Resmî Gazete* 30888 (14 Eylül 2019). Erişim 7 Aralık 2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/09/20190914-4.htm>
- Görmüş, Şakir vd. (ed.). *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, 2021.
- Habergetiren, Ömer Faruk. "Fahreddin er-Râzî'nin Mefâtihi'l-Gayb İsimli Tefsirinde Ribâ (Faiz) Yasağını Konu Alan Ayetlere Getirmiş Olduğu Yorumlar". *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi* 2/2 (2018), 108-136.
- Hank, Naim. "خصائص في منتجات التمويل بالمشاركات تجعلها حلا ناجعا للأزمات الاقتصادية العالمية". *İslam Medeniyeti Dergisi* 8/49 (2022), 55-67.
- Hazıroğlu, Temel. "Türkiye'de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi". *İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi* 2/1 (2016), 119-132.
- Kahf, Monzer. "İslâmî Bankacılık ve Kalkınma: Alternatif Bir Bankacılık Mı?" çev. Mustafa Acar. *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 16/4 (2003), 547-562.
- Karadâğî, Ali Muhyiddin. *İslâm İktisadına Giriş*. çev. Abdullah Kahraman. İstanbul: İktisat Yayınları, 2018.
- Kızılkaya, Necmettin. "Modern Dönemde Faizsiz Bankacılık ve Fikhî İşleyişi". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 135-150.
- Koçak, Emrah. "İslâmî Finans ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 51 (2018), 67-91.
- Kutval, Yunus. "İslâm İktisadı Düşünce, Ticaret ve Finansman Yöntemlerinin Tarihsel Gelişimi". *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 1/2 (2017), 149-162.
- Kutval, Yunus. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası-Katılım Bankaları İlişkisi: Bir Model Önerisi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Özulucan, Abitter - Özdemir, Fevzi Serkan. *Katılım Bankacılığı: Muhasebe Organizasyonu, Uygulamalar, Finansal Tablolar ve Bağımsız Denetim*. İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2010.
- Parlakkaya, Raif - Çürük, Suna Akten. "Finansal Rasyoların Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalar Arasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye Örneği". *Ege Akademik Bakış Dergisi* 11/3 (2011), 397-397.
- Saeed, Abdullah. *Islamic Banking and Interest: A Study of the Prohibition of Riba and Its Contemporary Interpretation*. Leiden: Brill Academic Publishers, 1996.
- Sümer, Gökhan - Onan, Fatih. "Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye'deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 17/3 (2015), 296-308.
- Tabakoğlu, Ahmet. *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.
- Tekçam, Recep. *Faizsiz Bankacılıkta Denetim: Türkiye İçin Model Önerisi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Tunç, Hüseyin. *Katılım Bankacılığı (Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması)*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2010.
- Yeni Şafak. "Munzam Karşılık Faizi". Erişim 13 Ocak 2023. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/munzam-karilik-faizi-23870>
- Yılmaz, Osman Nihat. *Faizsiz Bankacılık İlkeleri ve Katılım Bankacılığı*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, 2010.
- Zerkâ, Muhammed ez- - Neccâr, Muhammed Abdülaziz en-. *İslâm Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta*. çev. Hayrettin Karaman. İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.
- ZKHT, Zorunlu Karşılıklar Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ. *Resmî Gazete* 31818 (23 Nisan 2022). Erişim 11 Aralık 2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/04/20220423-10.htm>